
KISEBBSÉGI POLITIKA

A Koszovó-kérdés elhúzódó megoldatlansága

Brey, Thomas: Auch nach zwei Jahrzehnten: Keine Lösung für das Kosovo. = Südosteuropa Mitteilungen. 2016. No. 1. 5–19. p.

A szerző jelenleg a *dpa* hírügynökség délkelet-európai állomásainak belgrádi központi irodáját vezeti. Mint bevezetésképpen maga elmondja, az 1970-es évek végétől a balkáni régiókat az ügynökség tudósítójaként folyamatosan bejárva, sokirányú megfigyelései, részlelmzései, interjúi nyomán a térség viszonyainak alapos ismerője. Írása a koszovói folyamatok jelen állását az előzményekkel közvetlen tapasztalati közelből, tulajdonképp informális, szubjektív nézetből, s főképp minden illúziót levetve foglalja össze.

Az 1999 óta ENSZ-felügyelet alatt álló Koszovó demokratikusan választott parlamentje 2008-ban kikiáltotta az eredeti autonómiájától megfosztott, majd 1999-es belgrádi inváziója alól felszabadult szerbiai tartomány függetlenségét, amit Szerbia máig nem óhajt elismerni, s álláspontját illetően nemzetközi szintéren (elszakadási „vesélyeztettségre” kihegyezett doktrínák jegyében Oroszországtól Kínán át Romániáig) támogatókra is talál. A balkáni térség konszolidációjának és európai integrációjának elkötelezett partnerek nem fukarkodnak az erőfeszítéssel, hogy a státusz végleges és általánosan elismert formában mielőbb rendeződjék. A két fél EU-csatlakozási perspektívájához kapcsolódva alapvetően az EU vállalja fel a Belgrád és Pristina közötti közvetítés szerepét a megegyezés érdekében, minthogy azt kilátásba helyezett csatlakozásuk elemének és feltételének tekinti. Szerbiával 2014 januárjában indultak meg a csatlakozási tárgyalások, Koszovóval pedig 2015 októberében került sor a stabilizációs és társulási folyamat megindításáról szóló megállapodás aláírására. Mindenki számol azzal, hogy hosszú út

vezet a teljes megegyezéshez, az érintettek és a megfigyelők ugyanakkor tudják azt is: addig is volna mit tenni az előrehaladás érdekében a közeledés, az egymás mellett élés feltételeinek kialakítása, a kölcsönös kapcsolatok normalizálása terén. E tekintetben azonban Belgrád részéről is reális elvárás, hogy a birtokon belülré jutott koszovói albán többség és hivatalosság intézményes formában tiszteletben tartsa a szerb kisebbség jogait és történelmi örökségét (az észak-koszovói helyi szerb többség napi érdekeire is tekintettel) – kivéve, ha ezekkel kapcsolatban túlzó, szélsőséges követelésekkel lép fel.

Az EU az egyeztető tárgyalások fórumaként kormányfői tárgyalássorozatot tett folyamatba (brüsszeli helyszínnel) egyes kérdéskörök megvitatása, részmegegyezések elérése céljából. Ilyenek: a szerb többségű északi régióban a függetlenség kikiáltása pillanatában létrehívott „települési” szövetség – egyféle, rendkívül széles jogosítványokra aspiráló területi autonómia – elismerése; e régió szerb rendőri erőinek Koszovó átfogó rendészeti struktúrájába történő integrálása; a Gazivodató Szerbiához tartozó negyedrésznyi területének átengedése Koszovónak, de idetartoznak a posta- és telefonforgalmat vagy az utazásokat érintő kérdések is. A tárgyalási fordulók hozama mindeddig egyfelől azonban többnyire csekély, amit a közvetítő fél – bizalmi előlegképpen – a maga diplomáciai virágnyelvén ugyanakkor rendszerint „komoly előrelépésként” értékel. Másfelől a belviszályokkal terhelt koalíciók a parlamenti vita során nemegyszer maguk hátrálnak ki a megállapodások mögül, vagy radikális ellenzékük vet latba akár szélsőséges eszközöket is a törvényerőre emelés vagy a végrehajtás ellenében.

Az „előrelépést” jelentő megállapodások között például a rendészeti integráció ügyében már kétszer megállapodtak Brüsszelben (másodszor 2013-ban) anélkül, hogy bármi is átment volna belőle a gyakorlatba. A 2016. január 27-ével befejezett legutóbbi tárgyalási forduló A. Vucsics szerb és Isa Mustafa koszovói kormányfő részvételével (Federica Mogherini, EU kül- és biztonságpolitikai főképviselő elnöklété mellett) két olyan, majdhogynem marginális témában hozott „jó eredményt”, amelyek már 2011-ben ott voltak a terítéken (a diplomák kölcsönös elismerése, az utazási lehetőségek könnyítése). A szerb települési szövetség legalizálását illető korábbi megállapodás (2013) – nem túlságo-

san hamar kitűzött – parlamenti tárgyalását pedig az „Önrendelkezés” pártjával, valamint a „Koszovó Jövőjéért” szövetséggel képviselt ellenzék 2015 októberétől militáns tömegdemonstrációkkal, sorozatos üléstermi könnygáztámadásokkal (!) akadályozta. A kormánykoalíció pártjainak belső ellenzéke, a brüsszeli megállapodást utólag „alkotmánysértő” lépésnek minősítve, egyidejűleg megkérdőjelezte a kormány legitimitását, és idő előtti választások követelésével lépett fel. Mindehhez a civil szféra széles körei asszisztáltak. Így a stabilizációs és társulási folyamat 2016-ra kitűzött elindítása máris kormányválsággal néz szembe.

A kormánykoalíció két pártja, a konzervatív-liberális „Demokratikus Szövetség” (az önrendelkezésért elsőként síkra szálló, néhai Ibrahim Rugova, későbbi elnök rendszerváltó pártja) és a nemzeti-baloldali színezetű, fiatalabb, a leszerelt UÇK felszabadítási-harcos örökségéből táplálkozó, 2010-től választási fölényre jutott „Demokrata Párt” a függetlenséget egyoldalúan deklaráló Koszovó már korábban meghatározó mozgalmi szerveződései. Társadalmi-politikai bázisát és összetételét tekintve mindkettő rendkívül heterogén formáció, melyek a 2002–2008 közötti ENSZ-igazgatás védőszárnyai alatt sok tekintetben adminisztratív, opportunistá beltenyészetté válva belső kohéziójukat elvesztették. Választmányaik belterjesek, gyenge a kapcsolatuk a szavazóbázissal, a pozícióban lévők a maguk kölcsönösen versengő személyi törekvéseihez legfeljebb egyes csoportjaik szolgálatait igénylik. A két párt életét cselvetések, helyezkedések, személyi alkuk uralják, melyek dzsungelében a politikai munka rangja, jelentősége elenyészik. A helyükre nyomuló és folyvást erősödő radikális ellenzék valószínűleg szintén nem szolgálna jobban. Az UÇK holdudvarából verbuválódó „Demokraták”-at emellett hamarosan utolérheti a koszovói felszabadító harcok háborús bűneinek soron következő feltárása is, Hágában a vádiratok már készülnek.

A vészterhes előzmény felemás feloldása végeredményben a tartományi folyamatok átfogó válságában folytatódott, melynek talaján azonban csak részjelenség a vezető pártok struktúráválsága. Az egyoldalúan deklarált szuverenitás bizonytalansága nagymértékben gátat vet a gazdasági előrelépésnek. A hiánygazdálkodás, a fokozódó szociális kiszolgáltatottság viszonyai a szervezett gazdasági bűnözésnek kedveznek, amely csatlakozási pontokra talál a pártpolitikában. Az összefonódás

a hivatali korrupció napi jelentkezése tükrében több mint nyilvánvaló, legfeljebb nehezen tetten érhető az oknyomozás számára. Ilyen csatornákon csordogáltak el akár fontos fejlesztésekre szánt EU-milliárdok. Alapos gyanú terelődik ezen a szintéren különösen az UÇK méhéből kelt „Demokraták”-ra, miután sosem volt titok, hogy a felszabadító hadsereg, még ha (ha!) a hasznot a harc eszközeire szánták is, annak idején lepaktált a nemzetközi drogmaffiával. A korrupció mocsarába süllyedő hiánygazdaság még a százazreket számláló vendégmunkástömeg visszaszármasztatott megtakarításának hazai kamatoztatása elé is falat emel a maga zárt, belső érdekkörei védelmében. A csúcokra vergődő politikusok ilyen megvilágításban adott régiókat képviselő klánvezéreknek bizonyulnak. Ha a belgrádi B92 tévécsatorna időnként bizonyos koszovói jelenségeket megszellőztet (miközben szerbiai párhuzamokról sem feledkezik meg), nem feltétlenül lejárató propagandát művel.

A függetlenség belgrádi elismerése – s ezt mindenki így látja – az EU-csatlakozás kitűzése előtt elképzelhetetlen. A szerbiai társadalom általában véglegesnek is tekinti Koszovó „elvesztését”, és a kérdés politikai napirenden tartása jó ideje hidegen hagyja. A politikai szférában ugyanakkor elevenek a merev álláspontok, talán azért, mert vezető képviselőinek még jelenlegi gárdája is (a fiatal A. Vucsics kormányfőt beleértve) a konfliktushelyzetet eszkáláló Milosevics-éra idejében szocializálódott, s az EU jószolgálati igyekezete képtelen ezen eredményesen áttörni. Jól látható: az „apró lépések” gyakorlata sem funkcionál, legalább az elvont magas politika szintjén nem; talán a napi civil érintkezés, az aktív médianyilvánosság vezethetne jobb eredményre. Nem kis jelentőséggel bírna ez a status quóra vonatkozó későbbi, „végképp” elkerülhetetlen döntést követő helyzet szempontjából, hogy az egyenrangú féllé váló partnerek legalább akkor már békességben viszonyulhassanak egymáshoz. Eme elkerülhetetlen, végső belgrádi döntés meghozatalánál egyébiránt valós összetevőként kellene kezelni a szerb többségű észak-koszovói régió – eddig is gyakran felvetett – átengedését Szerbiának (a szórványok egyéb területekre kiterjedő lakosságcserejével).

A Koszovó-kérdés megoldásának mindazonáltal nem egyedüli kulcsa a függetlenség elismerése. A status quo bizonytalansága erőteljesen visszaveti ugyan a gazdaságfejlesztés lehetőségeit, ám a tartomány

gazdasága jelen állapotában a véglegessé váló szuverenitás keretei között sem tudna mit kezdeni magával. A politika ölbe tett kézzel várja, hogy majd „akkor” végre elindulhat a nulláról. S ez a politika vezetné majd azt a haladást? A koszovói párt- és közpolitika hitelvesztése a függetlenség kikiáltása óta kiváltotta a társadalom mélységes közönyét mindenemű jövőbe tekintő politizálás irányában, mozdulni legfeljebb populista ingerkeltés nyomán hajlandó. A korrupcióval fertőzött napi élet, a csúcsra járó munkanélküliség szociális kilátástalansága 2015 elején tízezreket kergetett illegális migrációba. A gazdasági területen is elengedhetetlen lenne az előremutató mozgás legalább kis körökben történő elindítása. Remélhetőleg valamennyire hozzásegít ehhez a stabilizációs és társulási folyamat megindulása. Hasonlóan elengedhetetlen a megmerevedő pártstruktúrák demokratikus reformja. A pillanatnyi helyzet mindenestre egészen kétségbeejtő; az ellentmondások nagyobbra nőttek, mint voltak valaha.

Komáromi Sándor

A német-orsz frontkörzetekből kimenekített oroszországi németek szovjet „repatriálása” (1944/45)

Eisfeld, Alfred: „Repatriierung” in die Fremde. Ein selten aufgeschlagenes Kapitel in der Geschichte der Russlanddeutschen. = Kulturpolitische Korrespondenz (online), Ausgabe 1367 (2016. ápr. 25.)

A 18-19. században telepített oroszországi németek második világháborús és háború utáni kálváriájának kevésbé ismert fejezete a frontkörzetekből az anyaországi vagy a németek megszállta területekre átköltötött vagy menekült csoportjaik szovjet „repatriálása” a keleti front visszafordítása során, majd pedig Berlin elfoglalását követően. A német kapituláció utáni művelet a szövetséges partnerekkel kötött megállapodás (Halle, 1945. május 22.) tágabb kereteibe illeszkedik, amely a felszabadított hadifogoly- és kényszermunkatáborok szovjet illetőségű lakóinak, valamint a menekült és határozatilag („adminisztratív”)

kivont civilek átadására átfogóan vonatkozott. Civil körben településenként szólították fel az érintetteket a jelentkezésre; volt, ahol a helyi intézkedést a legszigorúbb formában foganatosították, volt, ahol eltűntek és leplezték, ha valaki mégsem jelentkezett. Az amerikai, illetve brit-szovjet demarkációs vonal mentén több átadópontra került kijelölésre, az ezek mögötti szovjet megszállási területen – Németországon és Ausztrián belül – sor került több mint száz „szűrőtábor” felállítására, ahol az NKVD igyekezett kiszűrni mindenekelőtt a kollaboránsok körét, majd ezekből a több milliót számláló tömeget 1945 júliusában és augusztusában több útvonalon hajtották – Lengyelországon keresztül – gyalogmenetben a szovjet határig. A csomagokat teherautóra rakták; beteg és idős személyek, illetve fiatalok vasúti vagonokban kaphattak helyet.

A repatriáltakat először is gyűjtőtáborokban fogadták, amelyek a szovjet határ mögött kerültek kialakításra. Ezekben sor került a selektálásukra. A további állomásokra célcsoportok szerint elirányító (Moszkvában és az udmurtiai Izsevszkben feltalálható) transzportlisták tükrében egyértelmű: a németeket az NKVD 1945. júliusban kelt parancsának megfelelően már ekkor külön regisztrálták. Visszatelepítésükre azután nem az eredeti lakhely szerint került sor, számukra új „különterek” kerültek kijelölésre (az Urálon túl, ahol a front orosz oldaláról még a háború alatt kivont sorstársak is elhelyezést nyertek). Az adott különtelepüléseken az NKVD 1945. októberi határozata szerint a továbbiakban német identitásuktól és mozgásszabadságuktól is megfosztva, állandó politikai ellenőrzés, személyre irányuló megfigyelés alatt – mintegy házi őrizetben – éltek. A repatriált németek ilyen kezelésmódja egy „politikailag veszélyes”, a német megszállókkal kollaboráló vagy „mindenféle” homályos kapcsolatra lépett népességnek szólt, s az adott régiókban a közigazgatás részéről is teljes gyanakvás övezte őket. Csak az a kérdés: miért volt szükség a repatriálásukra?

A repatriáltak leendő lakóhely szerinti szétosztása, odaszállítása összességében éveket vett igénybe. A tárgyalt összefüggésben megközelítőleg mintegy 300 ezres létszámról lehetett szó, ami a meghurcoltások során erőteljesen csökkent. Az NKVD nyilvántartásában 1949-re 210 ezer körüli létszám szerepelt. A politikai megfigyelést, a mozgáskorlátozást a hruscsovi desztalinizálás 1956-ban feloldotta. A háború előtti

európai lakhelyekre történő visszatérés tiltása fennmaradt, bizonyos hányad valamilyen úton és módon (egyéni adatok tükrében, nem általánosíthatóan) ugyanakkor át tudott törni az akadályokon. Az oroszországi, illetve több más szovjet tagköztársaságba szétszórt németek kitelepülése Németországba a szovjet állam felbomlása után vált lehetségessé, és nagy többségük élt is a lehetőséggel. Ők a történelmi német kirajzás kései hazatelepülői, akiket „otthon” talán már kevesebb szívélyességgel fogadnak. Integrációjuk is nehezebb, sokuknak – az új generációknál – már a nyelvismerete is elveszett, az orosz televíziót nézik, és frusztráltságuk miatt fogékonyvá válnak a putyini ámításra. Legújabbban felsorakoznak a németországi szélsőjobb migráns- és menekültellenes mozgalma mögé is. A témában felkészült történészként számon tartott, a hamburgi „Északkelet-német Kulturális-történeti Intézet” kerteiben munkálkodó szerző (*1951, maga is a visszatelepültek soraiból) minderről mint szakértő a nyilvános sajtóban is visszatérően megszólal, lásd például nem régi interjúját a *Die Zeit*-ben (2016. február 4. – ZEIT ONLINE).

Komáromi Sándor